

САНА ОЮХ

ХААҢАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 30 (7259) • 1992 жыл, Кулун тутар 10 күн, Ойгуоруксук • Санаата 8 харчы

★ Специалист сүбэтэ ★

Кэлин умнууга хааллардыбыт

Билигин дьон үгүстүн мустар сирдэрингэр идэһэлэрэ төһө улаханан, төһө эминин хардарыта ыйыталаалларын элбэхтик истэххэ сөп. Ону тыа хаһаайыстыбатын специалистара улаханчык муодарбаабаттара чуолкай, өссө историктар «кутууах хаана» сиргээлэрин буолуштаахтар. Ити сөп даҕаны. Кэлиннэ сыллар ич оройуонга племенной үлэ умнулунна, хас да хардым кэлиннэн барда дьэтэххэ бука, улахан ээуннааны буолбата чаччы Сүөһү боруодатын тулсарар селекционердар быттын сылгы иттигин зоотехниктарын племенной үлэни учуоттааччылар, техник-осеменатордары хас да сылтан бэртэх улаханчык аһыаттыбыт.

Племенной үлэ дивизионун аһыах тылынан баһаара охсубат, олус кээн үлэ. В. К. Седалищев, И. К. Неустроев, В. Д. Селещев, А. Н. Малышев, С. Г. Баранкова, В. П. Иосифов, М. Л. Колесова уо. д. а. оройуонга племенной үлэ атадар турууттар элбэхтин сыраласпыттара бары билилэрин, дьобурдарын биэрбиттэрэ. Очотооһуга интенсивнай учуутта туруоруллубут биэр борооску 400 кг үнтүүр, сылгы хаһатынан «мохсуо бырахабылара». Ити кинилэр сыраллаах, утумнаах үлөлөрүн үтүө түмүгэр ситиһиллбитэ.

Оройуонгарынан бодохтоон кэрийэн чинчийин түмүгүнэн 1986 сыллаахха саха сылгыта Верхоянскка 28604, Халымага 6124, Вүлүүгэ 56066, кини оройуоннарга 85734 Тайфага 19483 төһө баара. Урдук кылаастаах атырдары итин таргатар, саха сылгытын салгыы ууһатар республикада 38 племенной фермалаахпыт. 1985 сылтан 1986 сылга дьэри племенной үлэ сөптөөх хаймахтан ытыллыбыт, ити түмүгэр, саха сылгытын бородууксуйаны биэрар хаачыстыбата балаччы түбүстэ. Холобур, биир айааһына Верхоянскка 432, Халымага 431, Вүлүүгэ 421, кини оройуоннарга 431, Тайфага 402, атырлар Верхоянскка 469, Халымага 449, Вүлүүгэ 460, кини оройуоннарга 470, Тайфага 446 кг тийдэ. Убаһалар ыйаһынара 190 —

240 кг кини ардыгар хааларымыр. Улахан сылгы үчүгүйдик уойдамына саалык суона 8—9, хаһата 4—5, кулун саала 5,5, хаһата 1,8—2 см тэҥнэһэр. Сылгы ыраас этэ тыһынаах ыйаһынтан 51,4—62,6 бырыһыалын ылар.

Республика Министрдарын Советыттан улахан сылгы уонна убаһа агентствотынан ыйаһынын таһаарыыга 186 коэффициенттэ тууттарга дьаһал кэлбитэ. Ити түмүгэр хас биридн убаһага 16—25 кг норуоттарабыт. Ол иһин 2,06 коэффициенттэ илэрэргэ туруоруохтаахпыт. Республика госагропромун тарбияттынан 1986 сыллаахха 12 племенной фермалаах соххооттарга (2086 бия уонна 296 атыр) сылгыны бонитировкалааһын ытыллыбыта. Ол иһиннэ түмүгүнэн СССР госагропромун 1987 сыл балаһан ыйын 2 күнүгэ 680 №-дэх бирикээһинэн саха сылгыта норуот селекциитынан айылыбыт 59 №-дэх боруода быһымынан бигэрэммитэ.

Бирийдилээн ыал уонна соххоотар сылгыларын холбоон республикада 200 тыһ. саха сылгыта баара, ити Россияда бастакы мээстэни ылар. Ойтуһабыт инвентар хайдах туруктаһара биллибэт. Билигин ынах сүөһүгү, сылгыны чааһынайдарга ыһан биэриннэн үлүһүлэбит. Очотугар чааһынай сылгы да, ынах сүөһү да хаанын уларып патарына эмне эттээрэгэр, тулуйумтуу буоларыгар көдүүстөөх үлэ ытыллыла суоҕа. Оттон рынок сүрүн соххоотун хаачыстыба буолар. Ким мөлүх табаардаах ол туораан иһнээ. Саха оройуонун ынах 2000—3000 кг үүттэн итээһин биэрар буоллаһын, барса суох. Күнгө оротунан 8—11 кг үүт ытыллара сөп.

Племенной үлэ сүрүн принцибинэн үчүгүйдүк үчүгүйдүк талан ылан салгыи сайыннарын буолуохтаах. Илин элбэх сүрүк үлэтин, кэтэни норууту, ыйаһынын дэлэй аһылыгынан хааччылыыны, үлөһиттэри илэти биэргэ сүлдьэн бонитировканы ытыллы, о. д. а. эрийэр. Бу үлээ саамай тырата 5 сыл сылдьыбыт бонитердар

үчүгүйдүк ситиһиллэрин сөп. Оттон билигин специалистарга ити бодуу хаһан даҕаны тулуйунарбааныт. Урдук кылаастаах атыр оҕуу, сылгыны атылаһан аҕалыт даҕаны, үлэни түмүгэ тутта туспан барбат. Кинилэр оҕолоро бары хаачыстыбаларынан боруоданы тулсарарын ситиһиллэхтэрэ. Үрдүгэ биэр сырдык кутас сүмчэр төрүттээх, тымны тулуйбат сылгыларын сыл ахсын госуодарствод баһаан суотугар туттарга кыһаннахталахпыт. Убаһа итингэ специалистар кыттылаах бонитировка түмүгүнэн көрөн хаалларыллыахтаах.

Ынах сүөһү, сылгы боруодатын тулсарар итингэ племенной үлэни ытытыга республикатааҕы холбоһук иһинэн селекционердары, племенной үлэ учуоттутарын, искусственной селекциитин технологияларын, сылгы итингэ зоотехниктарын үлэтиэххэ. Сыл ахсын иһиллэргэ 5—10 атыр оҕуу, 10—15 үр атыр атын сирдэртэн атэстаһан, атылаһан хааны уларытыахха. Урут тулуйлубут искусственной селекциитин бары пууннарын үлэтиэххэ. Итингэ итингэ уонна убаһатынан сааһаан элэти кылаастаах оҕустар, атырлар оҕолорун итингэ хаалларан бастык көрөөччүлэргэ туттартаахха. Ордун сааһы кэһиһи ынах сүөһүгэ, сылгыга минеральнай саастаах тийбэттинэн быһытым хосхооту туустаан уонна комбикормга булуйан бары группа сүөһүгэ ситиһин тарбиялаахха. Атыр үрдэригэр хаан аһардаах, бастакы көлүүнө сүүрүктэр оҕолорун атыр оҕостору бодуохха.

Хас биридн баһынай хаһаайыстыба, коллективнай предпритие уонна көмө хаһаайыстыбалаах тэрилтэлэр сыл бүтүүтүгэр племенной холбоһукка хаанын оҕууна, сүөһүгэ, атырға, сылгыга, сибиннигэ ыһаһаалларга сыйааллаһары түһэрэхтээхтэр. Итингэ бонитердар баһыһахтара дьон олоһор сирдэригэр хас 100 ыал баһыһар биридн техник-осеменатордар үлэлэтин ситиһиллэхтэрэ. Хаана суох оҕустартан баһаан сатыахха.

А. ВАРЛАМОВ,
Саха Республикатын
үтүөлөөх зоотехника.

Чакырдаабы арендаһа предпритиеда быһылыгы кыстык ыйдарыгар кормоох оҕорор бородууксуйатынан предпритие ынах сүөһүгү фермалара бары хааччылаһаллар.

Эбик аһылыгы бэлэмнээһингэ Тимофей Александрович Филиппов салайар эвентота үлэһит. Кинилэр төрдүлөр. Билигин ынах төрөөһүнэ маасабайдык сааһаһа, субан

сүөһүлэр таһырдыа чаччыһан, дэлэни аһыгар буолулар.

Дьингэр, отмас кырымчылар, кырдыга, чакырдар сүөһү эбик аһылыгы оҕорор кормоохтаах буоланнар баһааны абыраһылар. Бу түмүгэр эти, үтү госуодарствода туттарыы баһаан кэһингэр төлөрүллар. Мэһитон саас

сыах үлэһиттэрэ дууһаны кырбатан, итингэ концентраттары эбик эбик аһылыгы бэлэмнэргэ турунулар.

Синюкка: эвенто салайааччыта Т. А. Филиппов; эбик аһылыгы фермаларга тигэһи ылаһаллар.

Т. Карлашевская
фотота.

КӨЛҮӨНЭЛЭР КӨРҮСТҮЛЭР

Кулун тутар 6—7 күнүгэр Д. П. Коркин аатынан республиканскай оҕо спорттивнай оскуолата аһылыгыта 25 сыла туолуутун бэлэтээтэ.

1965 сыллаахха аһылыгыт таас спорттивнай саалада юбилейга кэлбит ылаһыттар, выпускниктар дьон курдук муһунулар. Оскуола директора М. Д. Гуляев ыһаас эһэрдэ тыһынан үөрүүлөөх бонээрн аста. 1957 сыллаахха интернат-оскуолаан бастаан аһылыгыгар кэлбит бастакы үөрэнээччилэрэ оҕучу тутан эһэрдэлээһинэр, үһүн сылларга сибит хаһыларын күндүлээһинэр. Оскуола аһылыгыттан «Якутэстро» трети (билигин «Якутстрой» фирма) кытта шефдэһэр. Бүтүгү юбилей кытта алтына бу кини коллектив дордоһууттара 35 сыла туолуута эмне бэлэтэһэ. Фирма генеральнай директора Иван Иванович Пьянов бэйэтин солбуууччыларын уонна отделларын начальнистарын илдьэ кэлэн ылаһыттарга, тыл эттэ, оҕолорго бэлэһин туттарда. Эһэрдэ тыллары эттилэр Петр Егорович Попов—Саха Республикатын спорда уонна физкультурада министри, Прокопий Проко-

пьевич Готовцев—«Урожай» ДСО Саха уобаластааҕы Советын председателэ, Иван Степанович Сивцев—оройуон административнай баһылыга, Михаил Арнадьевич Никифоров—район начальнига, Выпускниктар барда-махтал тылларын Амма оройуонун делегациятын аатыттан тренер С. Н. Стручков, Таатта оройуонун бу оскуолага иһиллбит спортсменнарын ааттарыттан А. С. Аргунов эттэ, Иккис—1967 сыллаагы выпускниктар ралордарын уонна Д. П. Коркин аатынан музейга сэмэй бэлэхтэрин сибээс Чурапчы оройуоннаагы үлэһити начальнига В. Е. Ефремов туттарда, кини этинтин биһигэ үөрэммитэ, көмүл туууга оҕолорго дьон дойдучемпиона, билигин Тааттага тренердир Илларион Георгиевич Федосеев ырыһаан доһуһуоһаатта. Итинтэн аллараа выпусктар ити холбоһуу батыһан, ыһаа-тойук оҕо дьэри дьэһэйдэ. Уруусу үөрэнээччилэр, билигин бары норуот хаһаайыстыбатын араас сааһаларыгар үлэһит хамсыгы сылдар иһааттар үөрэммит оскуолаһарын иһингэр очуоттааһылар, учуотталарыгар, итээччилэригэр истин махтал тылларын эттилэр. «Оскуолабыт бараксан, үүнэ-сайда тур!»—дьиэ алгыс тылаах араастаһаллар.

Юбилей бэлэтээһин иһин күнэ көлүөнэлэр көрүһүүлэригэр сааһаанна—выпускниктар кылаастарынан тарбаһан үөрэнээччилэр кытта көрүстүлэр, оскуола үлэһитин туһунан кэһээһинэр, ити киниһитэн актоһай саалада выпускниктар ралорт туттарыылар буолла. Бастаһаан тылы спорттивнай оскуола бастакы выпускниктара ылаһалар. Бу кылаастан олимпиец Роман Дьикрион, Саха Республика-

М. СИДОРОВА

дүүлэлт

Ити дымдааны түсүүр
тыны бепуурастары дала
пааниан куластаан дуу
референдумиан дуу бы
наары бумар түбэлтэ
түгөр бириэх, манна үйэ
савас олохтүт, олохтүт
донго, улахан охсуу
лаах буолуон сөп. Онон
ким Конституцияны бил
иэр барыта гражданды
ыларын тохотуохха на
да. Киниэхэ эмиэ сылтан
быһан балдыохто бириэх

калар бэйэлэрэ туһунап
государство буолан дуо-
габарга киирэн үлэлээн
ни сагалалтылар. Россия
урукку автономиялара то-
до бэйэлэрин бастарын
бэйэлэрэ биллэһэ суох-
таахтарый? Кыра ому-
дэн суох дэн уолпут-
тан туйарбын атыбит. Ону
олоххо көрдөрүөбүт. Ол
биллэни иккэ сирдэмил-
лэн, ыһыах ахсааһыах
буолбуппут буруйбут үһү

УОХТААХ

сыг турар, калнидээх-барылаах дойду. Онон гражданство бөлүрүбү үчүгөйдик толкуйданыл-
 ыан маада. Бийр өртү-
 нүн нанна үлэтин, оло-
 кэлбит дьонго туманнай
 сыһыан, иккис өртүнү,
 республика бүтүүнүн, ки-
 ни төрүт олохтоохторун
 интернастаригэр бас бө-
 лүннэрин учуоттанылаах-
 гаах. Билини республи-
 ка төрүт олохтоохтору
 кэбиндөөнүз үс сыммат-
 тар бивдин эрэ ыдаллар

— Гражданствота да суох ийи атын сиртэн рэ-
тан баран билиэхэ мө-
лөтхүтү олоруо дьон санаа-
баппын. Үчүгэй дьэ хар-
чылаах үлэ сис-биир иэ-
нилэргэ буолуоҕа. Быы-
бардьыр быраап дингит
да ол быыбарга рабочай
дьон соччо-бачча кыһам-
маг да мин. Арай граж-
данство туһунан олох
кыһаанах, үчүгэй Сохон

РЕДАКЦИЙТАН: албэх киһиттэн ыһыталаасты-
быт да, сорохтор букатын да аара илистэр ээйт.
Үһүэ эппиэлт курдук, Төрүт Сокуон — республика
дьылгата. Төһөлөөх албэх мөккүөрүнэн, кинирсинэн
Сокуоннар ылынылалларын Верхоянай Совет
сессиятыгар сылдыбыт депутаттарбыт кэлсинилэ-
рин истар буолуохтааххыт. Онон киһилэргэ өйбүл,
тарых буолар түбүтүр, дьоннор санаадытын этиг.
Норуот кууһа — көмүл кууһа. Кыймыга, сарсыт-
кага аралдь ыһыктымаг.

Олохтоох рыногы
хайдах үөскэтэбит

Государство эргийнх нь хяраан, турга суух буудан нйр. Бу нинэ-кээнэ биллибэт нэрэн-сааран дэмжэ бэйзэгийн бэйбэт көрүнэхин-тинэ нийн, мал буохар буоллубут. Маныха-ис рьногы үсөкэтин унудучу-суолталаах.

Редация бу тьын суолталаах боппуроска дьон-сэркэ санаатын гүмэр баганан бүтүүгүт-тэй «Олохтоох рыногы хайдах үсөкэбэт?» диян санга рубриканы үтлэтэр. Агааччылд-рытын бу бастагы суруту тула известнигэ ыгы-рабыт.

Бы олохпу

Сыананы босхо ытыты, төттөрү, үп-харчы контурулламшат буолуутугар, суолтата аһара нактааһыныгар тиэртэ. Бу төһөнөн уһуур да, соччолон иоругот олобо айгырыма. Государствоттан көмөнү күүһүрдүү, хамааны үрдэтин сорох арага үлээһиттэрээ сөптөөх курдук эрэри, производствонны көүлүздөөт. Оттон производствонны улаатыннарбакка өрө государство да хантан ылан көмөлөһөй? Рынокка киирдибит дин санаан букатын атын хайысханаан бардыбыт. Бородууксуйаны, табаары албэттинэн буолбакка сирэйб-хараба суох көлтөй баар табаары эргэ-сүйдээн мэнэйдиһини

Россия Президент Борис Ельцин Верховный Совет 1991 жыл сэтгэмтэвэй сессиятыг дөдү атырдыах айынаагы эймэлдэн кээниттэн атыг государственнай туулга кирибтнн. бүрүүкээл өлөрбүт тоталитарнай-бюрократическая режым эстибтнн аны кээг хардынаан тосту огуллуулээх экономической реформаны ыытан дөдүну экономической сатарыйыттан таһаарар сөрүк турарын тодоһолоон ыйбыта. Ол үрдүнэн өлөхпүт олус тургэниик киһи дэбгис ойдообот халтархай суолунан баран ибэр. Эрдээх арай ыраас садах көстүбөт. Вородууксуяны уонна таһаары өңөрөн таһаарыыны көлүлүүр стимул кыаччы турар. Ол өһнүгэр сорохтору бу булкурдаах биримэни туһанан хаалар тымсыабыот санаа кынаттыыр, үгүйдэ.

Малыаха Россия Президенэ икки хорук тымыры тутуһарга мйар Бастаан дойдуга үп-харчы кредит уонна нолуок подитканын ыытан солкубайы туруктаах, онорон уопсай экономика таһнары барыатын тохтотуу. Иккисинэ, государство эвэрдасты күүтээһинитин таһар смаллаах приватизацияны ыытан күүстээх чааһынай секторы олохтообун, хас бириди гражданин бэйэтин кыагы арыыйтыгар кнэг суолу аһы, олоо элэуран производствонноро таһаары.

ний. Сүүрш даярынхныг
нги буолла. Өсөө өйдөм-
мөтө бээр машин дээр-
гырар араганы государ-
ственнай структурала
арагаччылыгдлара. Хо-
лобур, ыраата барбанка,
райсовет киники сессия-
тыгар уонна предприни-
мателлэр түмүүлэригэр
капсэтинтэн нүрдөххө,
биир үлэһит, брокер мие-
тэһигэр биржага госбюд-
жет суотугар 100 тын,
солк төлөөхтүттар. Аны
үлэлэрин нүрөххө. «Че-
чир» кыра тарилтэ сала-
йааччыта биллэринэ,
тарилтэ кварталга өрһин-
нэ 1 мөл. солк. тинийбит.
Бу тарилтэни олохтоох
баннар кредиттэй ресур-
санаан үбүлүүлэр. Оттон

Мангын балхныаянхатан тахсар суол, биллэн турар, албах. Онуоха тус бэйэм үс түгэнгэ тохтуум.

Туох-ханныг инниэ, оройуон бэйэтэ инниэ киирэр үптэ нэһилиэнньэ арагаччылар фондалары үөскэтиннэхтээх. Онуук практика баар. Холбоор, итинни үптэ республика сыл бастаы кварталыгар нуормада бэриллэр этуона үүт сыаналары толукан нэһилиэнньэ толоох олбунна.

Оройуонга үбү миннэххэ сеп. Ол курдук, түгүгүтэ кэлэр үбү уонна кредитизэй, ресурсалары ханнаа производствонь улаатыннаарга булгутуу наадалаах салааларга бастатан туһаныыаха. Огтон нэһилиэтинньэ олоһор билгитин улаханыык дьайбат түгүгүлэр тохтоото түһүөххэ. Итинэн кредитизэй ресурсалары чорботууна, сүөһүтүн ылыллар бородууксуулары элбэтэр хайысхаларга уонна сирин тупсаран оҥорууга хото туһаныыаха, бородууксуулары элбэтэр сарга салаалары таба таһыммыт дьону үбүлүөххэ, Иккис хайысха. Оҥоруулаубут бородууксуулары оҥороччу бэйэтэ нэһилиэтинньэ атыллыыр усулуобуйатын тэрийиэххэ. Ол араас госуларс-

ЭМӨ сарбат

15—16 солк. буолан атылланар. Санаан төрүг, сылга 3000 тонна үүт астаммакка ара агар дас үүтүнэн атыылагар буоллабына. ночоонкут, кырата, 15 мөл. солк. буолар. Өбөтөр нуормада сизнэр эт сылта 240 тонна буоллун. Киилэтин комбинат 108 солк. тутар, райпо ону биһизэхэ 170 солк. атыылыыр. Ити сыана араастаһытыч итин арда 14,4 мөл. солк. буолар.

Дынго баран эгтэххэ, райпо ити эт оюоһуутгар туох ороскуоту сүтүтүсүр сызаны итиччэ үлүсүр үлүһинэрий? Бэрэ буоллар, комбинат таң наһаһыһыга адал-рыгар дуо? Очотугар туохха наадалаах тэриэтиний бу райпо. Тодо сатаматый бастаан утаа комбинат сыахтара туһут үүтүрүн миэстэригар быһа атыһыһылара. Бары нэһилиэктэргэ олохтоох администрациелар арыы сыахтары, сиппэрэктэрдиир нууһаны байаларыгар ыһаадырыктанар буоллахтарына кыалчыа өтө.

Уһус түһан. Бородуусуа оюоһулуутун элбик. Хаһыакса медицинскэй наука доктора т. Морозов Президентига, правительстводо уоһа Верховный Советка туһаабыт сурутун аахпыт арадыккылар. Оһо сыһа наһаа үрдэбитиний нэһи

Оттон бичиги, сахалар, бу сүүрү аһылыаыт абзат. Ону хайдах дала-табит? Билигитта дала-һыаына бөрүкүтэ суох. Оройуон совхозтарыгар 1986 сытта 18700 ытхас суёһу, 12600 сыгыы бээр абит буоллаһына, кини-ки сылларга аһылаата. Суёһу иитинта, киниги аһылыгынан хааччыһы улахан ороскуотлах. Бир борооску, убаһа баһыгар сылта 400 кг кон-центрированной аһылык тиһсэр. Ити от аһылык тиһибетиттэн. Маннак ороскуотунан барыһыты бордууксуһатынан то-лору хааччыһар аһаан мах суёһуну итэр чап-чыттар суох.

Суоһуну барыбыт баай-
быт-дуолбут дии сылдьар-
быт тухары хас биирдии
күһиэхэ хаһаайынны
сыһыаны интиэхпит суо-
ҕа. суоһунтан ылылар
бородуксууйаны албатин
ыалдьа суора. Онон,
бастатан, чааһынай бас
биллэн иһириэххэ, Сир
суоһуну туттулар сред-
стволары үллэриэххэ,
дьомго көсүллэ биэриэх-
хэ, хаһаайынны өйү-са-
һаны иҥариэххэ. Дьэ ол
кэнниттэн эрө иҥиллэр
коллективтарга араас те-
руктууох кэлбобуктарга
түмүөххэ өл, ону олох
бэйэтэ көрдөрөн иһнэ.
Советтаргаһан олордуу,
санаага госуударствоттан
көмө күүтүү—омсолоох
суох. Бу туһунаннабыт
олоху булдуку суола
буолбатах. Дьон тух
иһин үлэлиирин биллэри-
нэ эрө тиритэ хорута үлэ-
лээ, эти, үтүү абытта.

А. ШАДРИН.

Чурапчы сөл.

